

RECENZJE BOOK REVIEWS

CROSBY M. R., MAGILL R. E. *Index of mosses; a catalog of the names and citations for new taxa, combinations, and names for mosses published during the years 1993 through 1995, inclusive, with citations of previously published basionyms and replaced names together with a bibliography of the publications in which these nova appeared.* Monographs in Systematic Botany from the Missouri Botanical Garden, Vol. 62. Missouri Botanical Garden, St. Louis, 1997, ss. [5] + 106. Miękka opr., format 17,7 × 25,3 cm. ISSN 0161-1542; ISBN 0-915279-47-9.

Index of Mosses 1993-1995

Missouri
Botanical
Garden

Index muscorum i będący jego kontynuacją *Index of mosses* stanowią dwa podstawowe kompendia, bez których trudno dziś wyobrazić sobie jakąkolwiek pracę systematyczną nad mchami. Pomimo wielu drobnych uchybień, dotyczących zwłaszcza danych bibliograficznych, interpretacji nazw czy zwyczajnych pominięć, zawierają one wyjątkowo kompletne wykazy wszystkich nazw jakie zaproponowane zostały w muskologii dla taksonów w randze od rodzaju do odmiany, a w przypadku *Index of mosses* także dla nazw

ponadrodzajowych. Dotychczas ukazały się drukiem dwa tomy tego ostatniego dzieła zawierające nowe nazwy opublikowane w latach 1963–1992¹, a omawiany tu, trzeci z kolei tom zawiera większość *nova* opublikowanych przez muskologów w latach 1993–1995. Wzorem poprzednich tomów znalazły się tu również nazwy pominięte zarówno w poprzednich tomach książki jak i w *Index muscorum*.

W tomie znalazło się w sumie 788 nowych nazw i kombinacji oraz 98 nazw pominiętych we wcześniejszych tomach. Tak duża liczba nowych nazw jest przede wszystkim „zasługą” monumentalnego dzieła R. Zandera z 1993 r. poświęconego rewizji rodzajowej jednej z największych rodzin mchów, *Pottiaceae*, w którym autor zaprezentował prawie 400 nowości nomenklatorycznych. Mimo dużej skrupulatności, kompilatorem nie udało się uniknąć błędów, co jest rzeczą prawie niemożliwą przy tak ogromnym dziele, wymagającym przeglądu wszystkich możliwych prac poświęconych systematyce mchów, zwłaszcza że niekiedy nowe nazwy publikowane są w najmniej oczekiwanych miejscach. Pominięta została w ten sposób nazwa *Astomum brachypoma* (C. C. Townsend) Ochyra & Pócs, opublikowana incydentalnie (ale ważnie) w 1994 r. w komentarzu do *Bryophyta Africana Selecta*. Nie uwzględnione zostały poprawki bibliograficzne i nomenklatoryczne dla kilku nazw gatunkowych w rodzaju *Tortula* Hedw., które zostały przeoczone przez kompilatorem *Index muscorum* w XIX-wiecznej pracy G. De Notarisa, a także dane bibliograficzne dla nazwy rodzajowej *Monocranum* K. Müll. Hal. Z niewiadomych powodów kompilatorem interpretują *Trichostomum* Hedw. sect. *Stenotrichum* Chev. jako podgatunek, pomimo że w oryginalnej publikacji F. F. Chevalier wyraźnie wskazuje rangę sekcji dla tego taksonu, co przekonująco udowodniła H. Bednarek-Ochyra (1995). Warto dodać, że błędnie przypisują oni tę nazwę „A. Chev.” [Auguste Jean Baptiste Chevalier (1873–1956) – francuski systematyk specjalizujący się w afrykańskich roślinach naczyniowych], podczas gdy faktycznie nazwę tę wprowadził „Chev.” [Franois Fulgis Chevalier (1796–1840) – francuski botanik, autor *Flore générale des environs de Paris* (1826–1827)]. Zapewne przez pomyłkę przypisano kilka nazw gatunkowych, np. *Schistidium marginatum* J. D. Hook. & Wils., *Weissia stricta* J. D. Hook. & Wils. czy *Barbula densifolia* J. D. Hook. & Wils., z południowej półkuli Williamowi J. Hookero-

¹ Patrz recenzje R. Ochyry: *Fragmenta Floristica et Geobotanica Series Polonica* 1: 18 (1994) i *Wiadomości Botaniczne* 39(3–4): 121–122 (1995).

wi, podczas gdy faktycznie zaproponował je Joseph D. Hooker (wspólnie z W. Wilsonem) w 1844 r. w artykule *Musci antarctici*.

Wzorem poprzednich tomów na końcu książki znalazły się wykazy autorów nowych nazw, którzy nie byli cytowani w tomach poprzednich, lista nowych tytułów czasopism i książek, w których wszystkie *nova* zostały opublikowane, a także pełna bibliografia prac, w których opublikowane zostały nazwy nowych taksonów.

Ryszard OCHYRA

SNIDER J. A., ANDREAS B. K. *A catalog and atlas of the mosses of Ohio*. Ohio Biological Survey Miscellaneous Contribution No. 2, Ohio Biological Survey, College of Biological Sciences, The Ohio State University, Columbus, 1996, 105 str., 4 ryc., 399 map. Miękka opr. (spirała), format 21,5 × 28,0 cm. Cena: 15 USD. ISBN 0-86727-115-9.

A Catalog and Atlas of the Mosses of Ohio

Jerry A. Snider
and
Barbara K. Andreas

Atlasy rozmieszczenia mchów w Ameryce Północnej należą ciągle do rzadkości. Wbrew pozorom kontynent ten nie należy do najlepiej zbadanych pod względem brioflorystycznym, jeśli przyjąć tu standardy europejskie, a wiele stanów w USA ma bardzo fragmentarycznie i niekompletnie poznaną brioflorę. Chlubnym wyjątkiem jest tu Ohio, średniej wielkości

stan położony w północno-środkowej części Stanów Zjednoczonych, zajmujący powierzchnię prawie trzykrotnie mniejszą od powierzchni Polski, ale za to należący do jednego z najlepiej rozwiniętych gospodarstw w tym kraju. W Ohio przez wiele lat żył i pracował, uznawany za ojca amerykańskiej briologii, W. S. Sullivan (1803–1873), który wraz z Th. Lesquereux wydał w 1856 r. wiele gatunków z tego stanu w słynnych *Musci Boreali-Americani Specimina Exsiccata*, a kilka z nich ma właśnie w Ohio swój *locus classicus*. W sumie całość literatury briologicznej tego stanu zawiera się w granicach 60–65 pozycji, co jest liczbą nader skromną jeśli znów przywołać tu europejskie standardy.

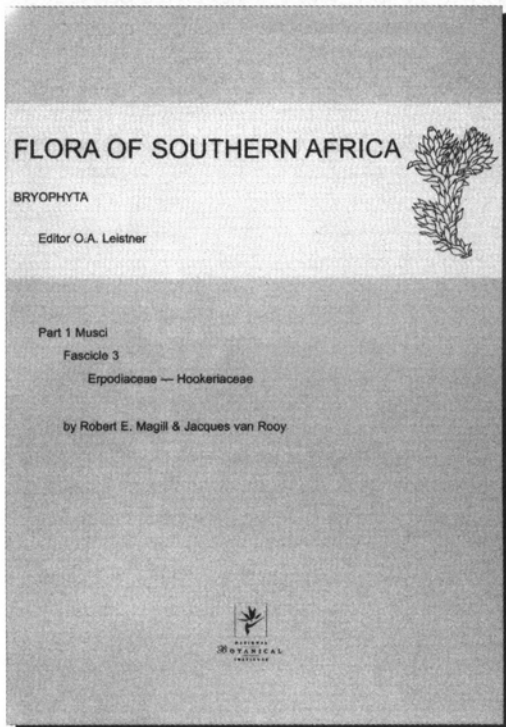
Dokładnie $\frac{2}{3}$ omawianej książki zajmują punktowe mapy obrazujące rozmieszczenie 385 gatunków i 15 odmian mchów w Ohio. Autorzy zastosowali tu dość często stosowaną w Stanach Zjednoczonych metodę kartowania zaznaczając występowanie taksonów w poszczególnych okręgach (*counties*), których Ohio liczy akurat 88. Na osobnej mapie przedstawione zostało bogactwo florystyczne wszystkich okręgów, oddające bardziej stan zbadania, aniżeli realną liczbę taksonów w nich występujących. Bo jak inaczej interpretować liczącą 2 gatunki florę okręgu Fayette otoczonego zewsząd okręgami, w których nierzadko notowanych jest ponad 100 gatunków. Trzeba tu zaznaczyć, że autorzy dysponowali danymi z wszystkich okręgów, z wyjątkiem Jefferson, skąd brak jest jakichkolwiek danych. Najlepiej zbadane są w Ohio południowe okręgi położone w urozmaiconych geomorfologicznie i geologicznie obszarach wyżynnych, a w okręgu Hocking zanotowano aż 215 gatunków, co jest rekordem w całym stanie. Nizinne zachodnie okręgi należą do ubogich florystycznie, a często liczba zanotowanych gatunków nie przekracza 10. Autorzy zamieścili 30 pustych podkładów, na których można będzie zaznaczyć rozmieszczenie nowych przybytków do flory stanu.

Atlas poprzedzony jest systematycznym wykazem wszystkich gatunków i odmian mchów podanych z Ohio oraz osobnym wykazem taksonów wykreślonych z flory tego stanu. W liście tej zaznaczone zostały gatunki rzadkie, które można uznać za zagrożone wyginięciem. Ujęcia taksonomiczne są zgodne z aktualnym wykazem mchów północnoamerykańskich, chociaż *Fissidens hallianus* (Sull. & Lesq.) Mitt. należy traktować raczej jako odrębny gatunek, a nie tożsamy z *F. fontanus* (B.-Pyl.) Steud. W części wstępnej przedstawiony jest również krótki rys historyczny badań briologicznych w Ohio a także podstawowe informacje o zbieraniu i przechowywaniu mchów w zielnikach. Podany jest tu m.in. z pozoru błahy przykład

wzorcowej etykiety zielnikowej. Rzecz przestaje jednak być śmieszna, gdy uświadomimy sobie, że często dane na etykietach są do tego stopnia lakoniczne, iż trudno na ich podstawie dokładnie zlokalizować stanowisko, nie mówiąc już o uzyskaniu bliższych danych siedliskowych.

Ryszard OCHYRA

MAGILL R. E., VAN ROOY J. (ilustracje CONDY G.), *Flora of Southern Africa which deals with the territories of South Africa, Lesotho, Swaziland, Namibia and Botswana. Bryophyta. Part 1. Musci. Fascicle 3: Erpodiaceae – Hookeriaceae*. National Botanical Institute, Pretoria, 1998, ss. [i–vii] + 445–622, ryc. 126–171, mapy 177–241. Miękka opr., format 18 × 24 cm. Cena: 75 randów. ISBN 1–874907–33–1.

Po jedenastoletniej przerwie ukazał się wreszcie trzeci tom Flory mchów Południowej Afryki. Obejmuje on trzy rzędy mchów bocznazarodniowych (*Orthotrichales*, *Isobryales* i *Hookeriales*), do których na tym obszarze należy 19 rodzin. Autorzy wyłączyli z tego tomu dwa rodzaje, które były tradycyjnie zaliczane do rzędu *Isobryales*, a mianowicie *Rigodium* Schwaegr. (dawniej *Lembophyllaceae*, obecnie *Rigodiaceae* z rzędu *Thuidiales*) oraz *Catagonium* Müll.

Hal. (dawniej *Phyllogoniaceae*, teraz *Catagoniaceae* z rzędu *Hypnobryales*). Ogółem do wymienionych rodzin należy 89 gatunków i jedna odmiana zaliczane do 50 rodzajów.

Opracowanie powieła dokładnie schemat znany z dwóch wcześniejszych tomów Flory. Jedyna różnica dotyczy zmian w granicach i nazwach prowincji Południowej Afryki, odzwierciedlających niedawne konstytucyjne zmiany w podziale administracyjnym tego państwa. Odnotować należy zastąpienie nazw kilku regionów, m.in. „Południowo-zachodnia Afryka/Namibia” i „Orange Free State” przez krótsze i bardziej praktyczne określenia „Namibia” i „Free State” oraz zamianę krótkiej nazwy „Natal” na egzotycznie brzmiącą „KwaZulu-Natal”. Granice nowych regionów zostały przedstawione na osobnej mapce.

W prezentowanym tomie zdecydowanie najbogatszym w taksony jest rząd *Orthotrichales*, do którego w Afryce Południowej należy 49 gatunków, z których aż 30 należy do rodziny *Orthotrichaceae*. Wiele rodzajów tym rzędzie należy do trudnych pod względem taksonomicznym, m.in. *Ptychomitrium* Fuernr. i *Orthotrichum* Hedw. (oba po 8 gatunków), *Zygodon* Hook. & Tayl. (6 gat.), *Macromitrium* Brid. (5 gat.) i *Schlotheimia* Brid. (3 gat.). Jest rzeczą ciekawą i interesującą, że w pozostałych dwóch rzędach przeważają zdecydowanie rodzaje reprezentowane w regionie przez jeden gatunek, a jedynymi wyjątkami są rodzaje *Pterobryopsis* Fleisch. i *Porotrichum* (Brid.) Hampe (oba po 3 gat.) oraz *Fontinalis* Hedw. i *Orthostichopsis* Broth. (oba po 2 gat.). Czyni je to, przynajmniej teoretycznie, taksonami łatwymi do odróżnienia.

Nowości taksonomicznych w omawianym tomie jest dość sporo. Składają się na nie opisanie jednego nowego gatunku (*Ptychomitriopsis aloinoides* Magill), zmiana statusu dwóch taksonów [*Distichophyllum mniifolium* (Hornsch.) Sim var. *taylorii* (Sim) Magill, *Erpodium coronatum* (Hook. & Wils.) Mitt. subsp. *transvaliense* (Broth. & Wager) Magill] oraz dwie nowe kombinacje nomenklatoryczne [*Pterobryopsis acutifolia* (Brid.) Magill, *P. hoehnelii* Müll. Hal.) Magill]. Trudniej jest ocenić liczbę nowych redukcji nazw do synonimów, gdyż autorzy nie zaznaczyli ich, jak to jest powszechnie praktykowane, skrótem *syn. nov.* Jest ich jak się zdaje dość dużo, zwłaszcza w rodzajach, które dotychczas nie były rewidowane od strony taksonomicznej, a za najbardziej interesujące można uznać zsynonimizowanie *Pilotrichella cuspidata* Broth. z *P. pandurifolia* (Müll. Hal.) Jaeg., *Ptychomitrium godfreyi* Robins. z *Ptychomitriopsis africana* Dix. czy *Ptychomitrium marginatum* (Wager & Dix.) Dix. z *P. subcrispatum* Thér. & P. Varde.

W opracowanych rzędach zdecydowanie przewa-

zają taksony afrykańskie, które są reprezentowane przez 58 gatunków i jedną odmianę (65,5% wszystkich taksonów). W grupie tej zaznacza się tylko niewielki udział gatunków ogólnofrykańskich (tylko 7), podczas gdy zdecydowanie dominują tu endemity południowoafrykańskie (28 gat. i 1 odmiana) oraz gatunki wschodnioafrykańskie (24 gat.). Wśród endemitów warto zwrócić uwagę na monotypową rodzinę *Wardiaceae* z jednym gatunkiem *Wardia hygrometrica* Harv. oraz bitypowy rodzaj *Ptychomitriopsis* Dix. Najbogatsze w endemiczne gatunki są tu rodzaje *Ptychomitrium* (6 gat.), *Orthotrichum* (4 gat.) i *Erpodium* (Brid.) Müll. Hal. (3 taksony). Gatunki o innych typach zasięgowych, np. pantropikalne, afroamerykańskie czy afroazjatyckie są niezbyt licznie reprezentowane, chociaż niektóre z nich są pospolitymi składnikami flory, np. *Zygodon intermedius* B., S. & G., *Braunia secunda* (Hook.) B., S. & G. czy *Floribundaria floribunda* (Doz. & Molk.) Fleisch. Na uwagę zasługuje również kilka gatunków holarktycznych mających w Południowej Afryce izolowane, dysjunktywne stanowiska, np. *Amphidium lapponicum* (Hedw.) Schimp., *Orthotrichum diaphanum* Brid. oraz *Fontinalis antipyretica* Hedw. i *F. squamosa* Hedw. Te dwa ostatnie gatunki zostały tu najprawdopodobniej zawleczone do stawów rybnych.

Omawiana Flora jest kolejnym cennym przyczynkiem do światowej literatury briologicznej. Jest ona szczególnie ważna dla badaczy zajmujących się bryoflorą Afryki, która w chwili obecnej należy do najsłabiej opracowanych pod względem taksonomicznym w całych tropikach. Z pewnymi ograniczeniami można jej będzie używać do oznaczania mchów z Afryki Wschodniej i Centralnej, które nie doczekały się jak dotąd żadnych nowoczesnych Flor opisowych tych roślin.

Ryszard OCHYRA

LONGTON R. E. (red.), *Population studies*. Advances in Bryology, Volume 6, J. Cramer in der Gebrüder Borntraeger Verlagsbuchhandlung, Berlin – Stuttgart, 1997, [viii] + 309 str., liczne ryciny. Opr., format 14,5 × 22,8 cm. Cena: 180 DEM. ISBN 3-443-50024-9.

Oddany właśnie co do rąk czytelników kolejny, szósty już tom z serii wydawniczej *Advances in Bryology* zawiera podsumowanie aktualnego stanu wiedzy z dziedziny biologii populacji mszaków. Badania populacyjne w tej grupie roślin pozostają co prawda nadal w cieniu analogicznych badań prowadzonych nad roślinami naczyniowymi, ale dorobek briologów na tym polu nie jest bynajmniej mały. Wręcz przeciwnie, mszaki są w wielu wypadkach idealnym wręcz obie-

ktem do badań populacyjnych, a uzyskane wyniki mogą mieć charakter uniwersalny.

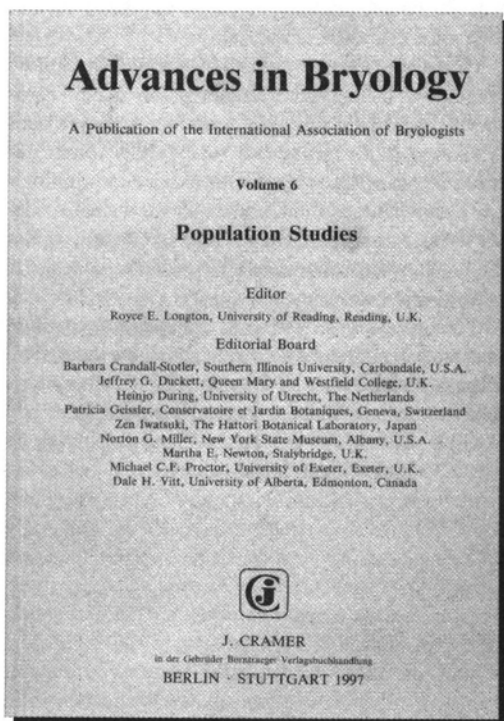
Omawiany tom obejmuje 9 obszernych artykułów przeglądowych przygotowanych przez międzynarodowy zespół 13 autorów. Nieuniknioną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest różny styl i forma poszczególnych opracowań, jak też różnice terminologiczne i lingwistyczne. Jak podkreśla we wstępie redaktor tomu, Royce E. Longton z Uniwersytetu w Reading, nie ingerował on celowo w tą sferę, pozwalając autorom w pełni zachować swój styl i indywidualizm.

Tom rozpoczyna przegląd osiągnięć z genetyki populacyjnej i zmienności wątrobowców autorstwa francuskich badaczek H. Bischler i M. C. Boisselier-Dubayle. Jest to dziedzina przeżywająca burzliwy rozwój w ostatnich dwóch dekadach, co jest związane m.in. z doskonaleniem metod badawczych, zwłaszcza molekularnych, będących najnowszym „krzykiem mody” w badaniach genetycznych. Autorki dokonały cennego przeglądu wszystkich technik badawczych stosowanych w genetyce populacyjnej w osobnym załączniku. Jedną z najistotniejszych konkluzji wynikających z dotychczasowych badań w tej dziedzinie jest stwierdzenie zasadniczych różnic między systemami genetycznymi mchów i wątrobowców, co wyraźnie sugeruje parafiletyczne pokrewieństwo obu tych grup. Podobnie skomplikowane i bardziej złożone niż dotychczas sądzono są relacje w obrębie samych wątrobowców, np. między plechowatymi *Marchantiales* i liściastymi *Jungermanniales*.

W kolejnym rozdziale A. J. Shaw i S. C. Beer zajęli się fascynującym i ciągle słabo zbadanym zagadnieniem ewolucyjnych implikacji genetycznie uwarunkowanej współzmienności cech gametofitu i sporofitu u mchów. Autorzy zaprezentowali szereg oryginalnych koncepcji i wyników badań i szczegółowo opisać dwa modele tej współzmienności, które określili mianem *Funaria* i *Ceratodon*. W przeciwieństwie do dwóch pierwszych, rozdział trzeci pióra R. E. Longtona, poświęcony biologii rozwoju i strategii życiowej mchów, jest mniej oryginalny i stanowi zasadniczo powtórzenie opublikowanego w 1983 r.¹ analogicznego rozdziału z *New manual of bryology*, uzupełnionego tylko przykładami z nowszej literatury. Warto go jednak przeczytać, chociażby dla skonstatowania postępu badań w tej dziedzinie.

W rozdziale czwartym H. J. Daring zajmuje się bankami diaspor u mszaków. Briologowie nie poświęcali temu zagadnieniu dotąd zbyt wiele uwagi,

¹ Patrz recenzja R. Ochry: *Kosmos* (Warszawa) 34(4): 667-668 (1985).

pomimo że jest ono w tej grupie dość złożone, m.in. wskutek częstego wśród mchów rozmnażania wegetatywnego, a także dużego zróżnicowania samych zarodników i częstości ich tworzenia u różnych gatunków. Równie mało poznane i niedostatecznie zbadane jest zjawisko konkurencji w tych roślin, które podsumowuje w rozdziale piątym H. Rydin. Problematyka banku diaspor i konkurencji łączy się nierozdzielnie z zagadnieniami strategii życiowych i reprodukcji u mszaków i stąd też oba te rozdziały stanowią świetne uzupełnienie i rozwinięcie rozdziału trzeciego. Podobnie jest również z dwoma następnymi rozdziałami: szóstym prezentującym praktykę i teorię niszy w badaniach nad mszakami (N. G. Slack) i siódmym zajmującym się dynamiką mszystych metapopulacji (L. Söderström i T. Herben). Pomimo że w ostatnich latach przeprowadzono wiele badań nad niszymi ekologicznymi, zarówno terenowych jak i eksperymentalnych, uwzględniających różne gatunki i rozmaite typy ekosystemów, na szereg istotnych pytań nie ma jeszcze jednoznacznych odpowiedzi, zwłaszcza co do biologii, różnorodności i struktury zbiorowisk mszystych. To samo odnosi się do badania procesów metapopulacyjnych, które w odniesieniu do mszaków znajdują się w stadium inicjalnym, a dotychczasowe obserwacje, prowadzone głównie nad populacjami rozprzestrzeniającego się ostatnio w Europie *Ortho-*

dontium lineare Schwaegr., nie upoważniają jeszcze do formułowania uniwersalnej teorii.

Tom zamykają dwa rozdziały przedstawiające wyniki badań populacyjnych nad dobrze znanymi mchami z rodzin *Splachnaceae* (P. C. Marino) i *Polytrichaceae* (R. Wyatt i G. S. Derda). Przedstawiciele pierwszej z nich, będący obligatoryjnymi nitrofilami rosnącymi na odchodach zwierzęcych, przyciągają uwagę biologów swą unikatową ekologią i są świetnymi obiektami do badania interakcji między mchami a zwierzętami, zwłaszcza muchami, które je rozsiewają. Druga rodzina obejmuje dobrze wszystkim znane, duże mchy płonniki stanowiące bardzo dobry i często wykorzystywany materiał w badaniach ekologicznych i genetycznych.

Omówiony tu pokrótce zbiór przeglądowych artykułów powinien dobrze służyć nie tylko bryologom, ale również ekologom zajmujących się zagadnieniami populacyjnymi w ogóle. Nie tylko porządkują one i systematyzują wyniki badań rozsiane w licznych czasopismach specjalistycznych, ale ukazują problemy wymagające dalszych badań, które warto podjąć przy użyciu nowoczesnych technik z dziedziny biologii molekularnej i symulacyjnego modelowania, nie zapominając jednak o tradycyjnych badaniach terenowych i eksperymentach laboratoryjnych.

Ryszard OCHYRA

DUELL R. (red.), *Moose Griechenland*. Bryologische Beiträge, Band. 10, Verlag I. Duell-Hermanns, Bad Münstereifel, 1995, 229 str., 2 ryc. Miękka opr., format 14,9 × 20,8 cm. Cena: 35 DEM. ISSN 0723-2470.

Grecja jest jednym z najsłabiej zbadanych pod względem briologicznym krajów w Europie. Nie powinno to nikogo dziwić zważywszy, że w niezbyt bogatej bibliografii briologicznej tego kraju można znaleźć zaledwie 3 lub 4 nazwiska greckich autorów niewielkich przyczynków do flory, nawiasem mówiąc zupełnie nieznanymi w europejskiej literaturze poświęconej mszakom. W tej sytuacji prawie cała wiedza na temat mszaków Grecji jest dziełem obcych badaczy, wśród których przewijają się tak wielkie nazwiska jak R. K. Greville, C. M. Gottsche, J. Juratzka, A. Geheeb, N. C. Kindberg, V. Schiffner czy H. Gams. Efektem ich działalności są dość długie listy mchów i wątrobowców stwierdzonych w Grecji, ale lokalne rozmieszczenie tych roślin jest w dalszym ciągu słabo poznane i odzwierciedla raczej dość przypadkowy charakter eksploracji tego śródziemnomorskiego kraju przez tę jedyną w swoim rodzaju „armię zaciężną” bryologów. Dane te są ogromnie rozproszo-

ne w literaturze, ale na szczęście zostały one zestawione przez angielskiego briologa C. D. Prestona w formie szczegółowych wykazów mchów i wątrobowców stwierdzonych dotąd w Grecji i opublikowane kilkanaście lat temu w międzynarodowym czasopiśmie *Journal of Bryology* [T. 11 (1981) i 13 (1984)].

Ten stan rzeczy utrzymuje się nadal i brioflora Grecji jest w dalszym ciągu badana przez obcych briologów. Omawiany 10 tom czasopisma *Bryologische Beiträge* prezentuje wyniki wieloletnich badań florystycznych grupy niemieckich briologów kierowanych przez profesora R. Duella z Uniwersytetu w Duisburgu. Jest to zbiór ośmiu obszernych artykułów poświęconych mszakom kilku słabo zbadanych regionów Grecji, a mianowicie: Półwyspu Chalcydyckiego i Rodopów oraz Tesalii, Rodosu i Korfu (R. Duell), wyspy Thasos (E. Dam i R. Duell) oraz Kefalonii (F. Preuss i R. Duell). Jeden z nich, autorstwa E. Sauera, prezentuje dane florystyczne z różnych stanowisk rozproszonych w całej Grecji, głównie z Peloponezu i Tesalii. Wymienione opracowania zajmują niecałą połowę książki, a jej resztę wypełnia nowy wykaz flory wątrobowców i mchów Grecji zestawiony przez redaktora tomu. Jest to bez wątpienia najbardziej wartościowe i najważniejsze opracowanie w całym zbiorze, który właśnie dzięki niemu zasługuje na specjalne omówienie.

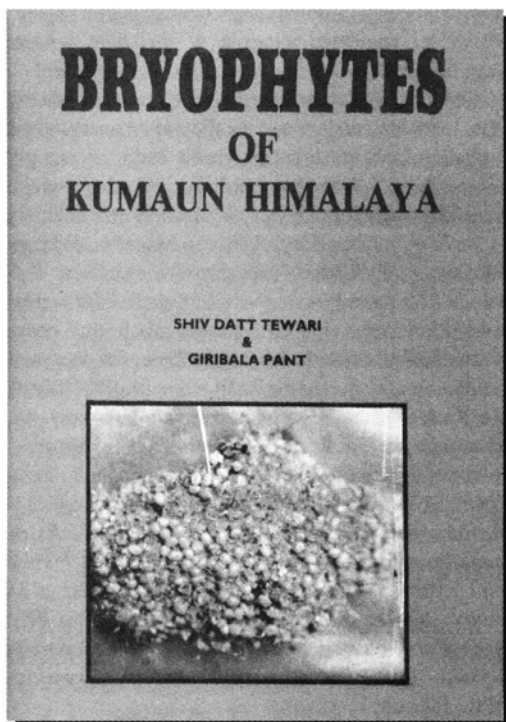
Według najnowszego zestawienia z Grecji znanych jest 151 gatunków wątrobowców i glikików oraz 455 gatunków mchów, nie licząc wielu taksonów wewnątrzgatunkowych. O ile wykazy synonimów jak i informacje o statusie geograficznym taksonów nie odznaczają się specjalną oryginalnością, to dane o ich występowaniu w poszczególnych regionach Grecji, przyjętych według schematu zaproponowanego we *Flora hellenica*, zasługują na baczną uwagę i właśnie dzięki nim omawiane opracowanie zyskuje ogromnie na znaczeniu. W większości wypadków cytowane są źródła tych danych, ale, co najważniejsze i godne specjalnego podkreślenia, przeważająca liczba dat florystycznych była weryfikowana przez autora. Tym samym omawiany tu wykaz odróżnia się pozytywnie od wielu podobnych katalogów, które są zazwyczaj bezkrytycznymi zestawieniami taksonów podanych w literaturze.

Omawiane opracowanie winno oddać nieocenione usługi wszystkim badaczom zajmujących się chorologią mszaków w Europie. Grecja była zawsze „kłopotliwym” obszarem gdy przychodziło do wykreślenia południowych granic zasięgów wszystkich gatunków borealnych, które mają tu najczęściej wyspowe stanowiska w wyższych położeniach górskich. Dzięki temu opracowaniu, oddającemu oczywiście stan zba-

dania a nie rzeczywisty obraz rozmieszczenia wielu gatunków, można będzie uaktualnić mapy ich zasięgów. Jednocześnie wykaz ten stanowi świetny punkt wyjścia do dalszych badań florystycznych, gdyż odsłania on wszystkie „białe plamy” na briologicznej mapie Grecji.

Ryszard OCHYRA

TEWARI S. D., PANT G., *Bryophytes of Kumaun Himalaya*. Bishen Singh Mahendra Singh, Dehra Dun, India, 1994, xi + 240 str., 18 tab., 5 ryc. Opr., format 15 × 23 cm. Cena: 75 DEM. ISBN 81-211-0093-3.

Subkontynent indyjski ma obecnie najlepiej poznaną florę mszaków w całej kontynentalnej Azji. Odnosi się to zwłaszcza do położonych na północy Himalajów, które od najdawniejszych czasów przykuwały szczególną uwagę wielu podróżników i odkrywców. Wśród zbieranych przez nich roślin często znajdowały się również mszaki. Dzięki nim właśnie W. Mitten, wybitny briolog angielski z ubiegłego stulecia, mógł już w 1859 r. opublikować słynne *Musci Indiae Orientalis*, będące pierwszą Florą mchów w Azji. W bieżącym stuleciu w Indiach pojawiło się wielu rodzimych briologów, a takie nazwiska jak S. R. Kashyap, P. Kachroo, H. C. Gangulee, U. Ram czy R. S. Chopra są dziś doskonale znane w światowej li-

teraturze briologicznej z wielu cennych opracowań flor mszaków różnych regionów Indii. Omawiana książka stanowi kolejną wartościową pozycję w hinduskiej briologii, a poświęcona jest ona florze mszaków Kumaunu, stosunkowo niewielkiego, wciśniętego między Nepal i Chiny, regionu położonego w okręgach Nainital, Almora i Pithoragarh w północnej części stanu Uttar Pradeś. Region ten odznacza się dużym zróżnicowaniem rzeźby terenu, na którym wybitne piętno wyciskają Zachodnie Himalaje wznoszące się tu na wysokość ponad 7000 m n.p.m. Są one wielką atrakcją Kumaunu, a dzięki swej bogatej florze i roślinności stanowią istny raj dla botaników. Dość dokładny opis fizjograficzny tego terenu, jego klimatu i roślinności znajduje czytelnik w rozdziale drugim omawianej książki.

Stosunkowo łatwa dostępność terenu sprawia, że Kumaun należy do jednego z najlepiej poznanych pod względem briologicznym obszarów Indii. Liczne gatunki mchów zebrane tu w połowie ubiegłego wieku przez Harveya, Stracheya i Winterbottoma znalazły się we wspomnianej wyżej Florze Mittena. W ciągu kilkunastoletnich badań autorzy stwierdzili w Kumaunie 268 gatunków mchów i 78 gatunków wątrobowców. Na specjalną uwagę zasługują tu dwa endemiczne monotypowe rodzaje wątrobowców, *Stephensoniella brevipedunculata* Kash. i *Sewardiella tuberifera* Kash. oraz szereg endemicznych gatunków, np. *Athalamia pinguis* Falc., *Cryptomitrium himalayense* Kash. czy *Fossombromia himalayensis* Kash. Ponadto 13 gatunków zostało podanych po raz pierwszy z Indii, m.in. *Campylopediella ditrichoides* Nog., *Pterigynandrum filiforme* Hedw., *Sematophyllum humile* (Mitt.) Broth. czy *Leiodontium gracile* Broth., a 23 gatunki są nowe dla Zachodnich Himalajów, np. *Trachyphyllum inflexum* (Harv.) Gepp, *Macrothamniella pilosula* (Mitt.) Fleisch. i *Pterobryopsis frondosa* (Mitt.) Fleisch.

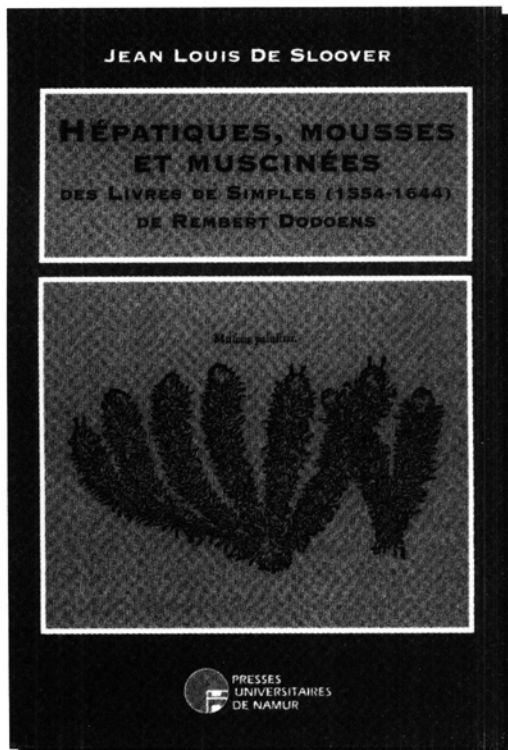
Na bogactwo florystyczne ogromny wpływ ma oczywiście zróżnicowanie siedlisk zajmowanych przez mszaki, które z kolei wiąże się bezpośrednio z urozmaiconą rzeźbą terenu i budową geologiczną. Pełny przegląd siedlisk autorzy prezentują w rozdziałach czwartym i piątym, podając obszerne wykazy gatunków stwierdzonych w różnych biotopach. Na specjalną uwagę zasługuje bogata i bardzo zróżnicowana flora epifityczna rozwijająca się nie tylko na drzewach liściastych, szczególnie na kilku gatunkach dębów, ale także na drzewach szpilkowych, szczególnie na *Cupressus torulosa*, *Pinus roxburghii* i *Cedrus deodara*. Gatunki epifityczne, w liczbie 113, zostały zestawione w osobnym aneksie. Specyfiką regionu są również mszaki epifityczne, rosnące na różnych ty-

pach skał, zwłaszcza zawierających związki żelaza, gipsach, trawertynach, dolomitach, a nawet na talku. Szeroko omówione są również mszaki naziemne i wodne. Siedliskowe preferencje wszystkich gatunków zostały zestawione w osobnej tabeli.

Opracowania tego typu należą do rzadkości w obszarach pozaeuropejskich, a omawiana książka jest bodajże pierwszym wszechstronnym studium florystyczno-ekologicznym poświęconym mszacom na subkontynencie indyjskim. Zawiera ona obszerną charakterystykę flory mszaków i uwypukla specyfikę różnorodnych zbiorowisk mszystych. Ponadto wzbogaca niepomnie wiedzę o wymaganiach ekologicznych wielu egzotycznych gatunków mchów i wątrobowców, która dla większości briologów europejskich czy północnoamerykańskich ogranicza się często do skąpych i lakonicznych informacji znajdujących w standardowych Florach.

Ryszard OCHYRA

DE SLOOVER J.-L., *Hépatiques, mousses et muscinées des Livres de Simples (1554–1644) de Rembert Dodoens*. Collection „Sciences du Vivant” – Botanique n° 2, 1997, ss. 195, ryc. 86. Miękka opr., format 18,8 × 26,0 cm. Press Universitaires de Namur, Namur. ISBN 2 –87037–241–8.

Opisy i ryciny mchów i wątrobowców można znaleźć w wielu dziełach botanicznych, które ukazały się drukiem jeszcze w XVI w., a więc na długo przed linneuszowską rewolucją w systematyce i nomenklaturze roślin, która miała miejsce dopiero w dwa stulecia później. Dzieła te, zwane obecnie herbarzami, były nie tylko kompendiami całej ówczesnej wiedzy botanicznej, ale zawierały przede wszystkim informacje o właściwościach leczniczych roślin. Jednym z najsłynniejszych i najpopularniejszych herbarzy w szesnasto- i siedemnastowiecznej Europie Zachodniej był *Crüjdebock* holenderskiego zielnikarza Remberta Dodoensa (1517–1585), nadwornego lekarza cesarza Maksymiliana II i Rudolfa II, a w ostatnich latach życia profesora medycyny na powstałym w 1582 r. uniwersytecie w Lejdzie.

Dzieło Dodoensa, opublikowane po raz pierwszy w 1554 r. w Antwerpii w języku flamandzkim, doczekało się w ciągu następnych 90 lat sześciu wydań, w tym trzech w języku oryginału (1563, 1618, 1644), jednego w języku francuskim (1557, zatytułowanego *Histoire des Plantes*; jego faksymile zostało wydane w 1978 r. w Brukseli przez J.-E. Opsomera) i dwóch łacińskich (1583, 1616, zatytułowanych *Remberti Dodonaei Mechliniensis medici caesarei Stirpium historiae Pemptades sex. Sive libri XXX*). Te ostatnie są określane w skrócie jako *Pemptades* co oznacza „zbiory po pięć ksiąg”.

Omawiana książka zawiera szczegółową analizę pod kątem briologicznym wszystkich wydań dzieła Dodoensa, które autor określił skrótowo *Livres de Simples* (w wolnym tłumaczeniu „Księgi zielarskie”). Wiele roślin opisanych w tym dziele ma w swych nazwach elementy sugerujące związek z mchami, np. *Muscus*, *Polytrichon*, *Bryoron*, *Barbula* czy *Fontinalis*. Jednak tylko nieliczne z nich odnoszą się do mchów i wątrobowców w ich współczesnym znaczeniu (*Funaria hygrometrica* Hedw., *Polytrichum formosum* Hedw., *P. commune* Hedw., *Bryum capillare* Hedw. i *Tortula ruralis* (Hedw.) Gaertn., Meyer & Scherb. z mchów oraz *Marchantia polymorpha* L. i *Conocephalum conicum* (L.) Dum. z wątrobowców). Znaczenie więcej, bo aż 40, nazw ma związek różnymi gatunkami roślin naczyniowych, porostów oraz glonów słodkowodnych i morskich. Nie ma w tym nic dziwnego gdy weźmie się pod uwagę ówczesny stan wiedzy botanicznej. Zresztą jeszcze w półtora wieku po ukazaniu się pierwszego wydania *Crüjdebock*, ojciec briologii Dilleniusz w swej słynnej *Historia muscorum* wydanej w 1741 r. w Oksfordzie do mszaków zaliczył również szereg porostów i glonów.

Autor dokonał szczegółowej i rzetelnej analizy wszystkich wydań dzieła Dodoensa, zwracając szcze-

gólną uwagę na trudności związane z identyfikacją opisanych gatunków. Analiza ta jest dobrze udokumentowana licznymi cytatami z *Crüjdebock* oraz reprodukcjami drzeworytów odpowiednich roślin. Autor posiłkuje się bardzo często opiniami i poglądami zaczerpniętymi z wielu wczesnych dzieł briologicznych, m.in. Dilleniusza i Hedwiga, którzy wypowiedzieli się na temat statusu roślin opisanych przez Dodoensa. Książka zawiera również szczegółową biografię autora *Crüjdebock* oraz analizę bibliologiczną wszystkich wydań tego dzieła. Bardzo interesujące i użyteczne są krótkie komentarze do cytowanych w tekście innych herbarzy i najstarszych dzieł botanicznych, m.in. L. Fuchsa, Lobeliusa, P. Mattiolię, K. von Gesnera.

Prace prezentujące najstarsze dzieła, w których opisane są mszaki, należą niestety do rzadkości, co niekorzystnie odbija się na szerszej znajomości historii rozwoju myśli taksonomicznej w briologii. Tym większe słowa uznania należą się tu J. L. De Slooverowi, który co prawda porzucił taksonomię mchów na rzecz badań biohistorycznych, ale z dużym powodzeniem przybliżył i popularyzuje mało znany obecnie świat starych ksiąg. Jest to już druga w jego dorobku tego typu pozycja. Pierwszą była podobna analiza *Historia muscorum* Dilleniusza, która zainicjowała serię „Sciences du Vivant – Botanique” wydawaną przez Uniwersytet Notre-Dame de la Paix w Namur. Miejmy nadzieję, że nie jest to ostatnie słowo autora w tej dziedzinie i należy mu życzyć owocnego kontynuowania tak dobrze i efektywnie rozpoczętej serii wydawniczej.

Ryszard OCHYRA

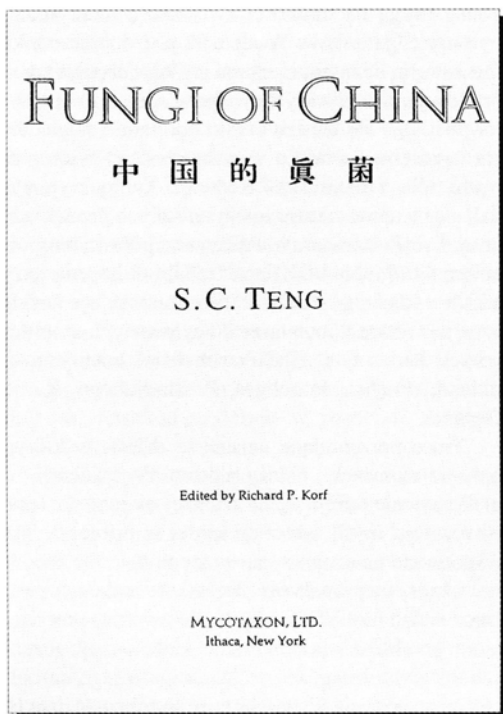
S. C. TENG: Fungi of China. Ed. R. P. Korf. Mycotaxon, Ltd. Ithaca, New York, 1996, ss. XIV + 586, ryc. 426. ISBN 0-930845-05-6.

Światowa literatura mikologiczna wzbogaciła się o nowe i bardzo cenne dzieło przybliżające świat grzybów ogromnego obszaru Azji, obejmującego kilkanaście prowincji Chin kontynentalnych. Jest to świeżo wydane (marzec 1996), pierwsze dostępne w języku angielskim dzieło, którego wersja w języku chińskim ukazała się już w 1963 r.

Ocalone od zapomnienia dzieło, jest podsumowaniem osiągnięć najwybitniejszego w Chinach systematyka grzybów i stanowi największe dotychczas opracowanie grzybów Chin.

Autor S. C. Teng odbył w latach 20. naszego stulecia studia mikologiczne w Stanach Zjednoczonych pod kierunkiem wybitnych uczonych, fitopatologa H. H. Whetzelę oraz mikologa H. M. Fitzpatricka na

Uniwersytecie Cornell w Ithaca, po czym wrócił do Chin. Podczas blisko 40 lat systematycznej pracy zebrał dane, które przyczyniły się do znacznego wzbogacenia listy znanych z tego obszaru gatunków grzybów, opisując większość nowych dla nauki taksonów, głównie z *Ascomycetes* np. *Chaetothyrium sinense* (*Dothideales*), *Hysterium sinense*, *Lophium caulicola* (*Hysteriales*), *Finestella bambusicola*, *Massarina bambusina* i *Massaria zerkovae* (*Pleosporales*). W 1966 r., wraz z rozpoczęciem Rewolucji Kulturalnej w Chinach, zaczęła się tragedia prześladowania Tenga, niszczenia jego dzieł i warsztatu badawczego. Osiem lat po jego śmierci w 1978 r. zrehabilitowano go a rodzinie oddano zdekompletowany maszynopis książki, który za życia autora był nieustannie uzupełniany.

Książkę rozpoczyna notka wydawnicza Prof. Richarda P. Korfa, emerytowanego profesora mikologii na Uniwersytecie Cornell w Ithaca, wieloletniego głównego redaktora czasopisma *Mycotaxon*, dzięki któremu dzieło to ujrzało światło dzienne i który dokonał rewizji taksonomicznej większości gatunków grzybów.

Przedmowę napisała córka autora i zarazem jego uczennica, Rosaline Z. Deng, która powierzyła prace wydawnicze nad dziełem swego ojca, Profesorowi R. P. Korfowi, światowej sławy taksonomowi, który prowadził badania mikologiczne również w Azji, m. in. w

Japonii (lata 50. i 60.) oraz Chinach (1981). Przedstawiła historię życia swego ojca Tenga oraz zawile losy tej książki, którą określa jako „pracę przesiąkniętą krwią i potem”.

Książka zawiera klucze i opisy 2464 gatunków, reprezentujących 601 rodzajów grzybów (łącznie ze słuzowcami).

Klasa *Myxomycetes* obejmuje rzędy *Ceratiomyxales*, *Liceales*, *Trichiales*, *Stemonitales* i *Physarales* (łącznie 143 taksony), klasa *Phycomycetes* – *Chytridiales*, *Lagenidiales*, *Saprolegniales*, *Peronosporales*, *Mucorales*, i *Entomophthorales* (łącznie 72 taksony); klasa *Ascomycetes* – *Taphrinales*, *Myrangiiales*, *Dothideales*, *Hysteriales*, *Microthyriales*, *Pleosporales*, *Corneliiales*, *Coronophorales*, *Eurotiales*, *Erysiphales*, *Chaetomiales*, *Hypocreales*, *Phacidiales*, *Helotiales*, *Pezizales*, (łącznie 658 taksonów), klasa *Basidiomycetes* – *Ustilaginales*, *Uredinales*, *Uredinales Imperfecti*, *Tremellales*, *Exobasidiales*, *Polyporales*, *Agaricales*, *Phallales*, *Hymenogastrales*, *Lycoperdals*, *Sclerodermatales*, i *Nidulariales* (łącznie 1373 taksony), klasa *Deuteromycetes* – *Sphaeropsidales*, *Melanconiales*, *Moniliales* i *Mycelia Sterilia* (łącznie 218 taksonów).

Na końcu książki dołączono kilka uzupełnień rycin i opisów systematycznych, dotyczących głównie uściślenia synonimiki taksonów z odnalezionych notatek S. C. Tenga przygotowywanych w związku z pierwszą publikacją *Fungi of China* z 1963 r. Wiele taksonów jest w książce jedynie sygnalizowanych nazwą, brak nazwiska autora i opisu, np. *Bovistella henningii*, *Lycoperdon subincarnatum* czy *Flammula hybrida*. Przy każdej takiej nazwie widnieje komentarz R. P. Korfa, iż powodem braków jest zaginięcie części manuskryptu Tenga. Książkę zamyka indeks nazw wszystkich jednostek taksonomicznych.

Większość okazów zielnikowych S. C. Tenga zgromadzona została w zielnikach Uniwersytetu w Nanking oraz Uniwersytetu Tsing Hua w Chinach. Wobec niepokoju panujących w tym kraju wysyłano duplikaty zbiorów do zielników zagranicznych. Znajdują się one w trzech zielnikach na terenie Stanów Zjednoczonych, a mianowicie Cornell University, Department of Plant Pathology Herbarium (CUP), National Fungus Collections in Beltsville, Maryland (BPI), Missouri Botanical Garden, St. Louis, Missouri (MO), która to kolekcja została obecnie włączona do zbiorów BPI. Kilka duplikatów Teng wysłał do Uniwersytetu w Toronto, Kanada (TRTC).

Opracowanie bogatej mikoflory tak olbrzymiego obszaru wykonane przez jednego autora musi cechować pewien stopień uogólnienia i uproszczenia.

Bardzo uproszczone są klucze do oznaczania rze-

dów, rodzin, rodzajów i gatunków. Dość skrótowo potraktowano cechy charakterystyczne rodzaju i opis gatunku. Przy nazwie rodzaju zamieszczono nazwisko autora (lub autorów) opracowania.

Dla każdego gatunku podano nazwę łacińską, weryfikowaną przez R. P. Korfa, nazwisko autora, najważniejsze synonimy, główne pozycje źródłowe (w których znaleźć można ważne informacje taksonomiczne i ikonografię), charakterystykę siedliska, podłoże i w końcu nazwę prowincji gdzie dany takson był notowany.

Ryciny w liczbie 426, czarnobiałe, wykonane kreskówką są reprodukcją oryginalnych rycin publikowanych w wersji chińskiej dzieła z 1963 r. Przedstawiają one najczęściej wygląd owocnika, przekroje poprzeczne oraz elementy mikroskopowe.

Książka nie zawiera bibliografii, co na pierwszy rzut oka może wydawać się dużym brakiem. Pozycje źródłowe dotyczące taksonomii oraz ikonografii podane są jednak przy nazwie gatunku, co dla specjalisty jest nawet bardziej przydatne.

W krótkiej recenzji na analizę długiej listy gatunków nie ma miejsca. Jest na tej liście wiele rodzajów interesujących, zasługujących na uwagę, chociażby nieznanymi w Europie rodzaj *Chitonina* z rodziny *Agaricaceae*. Owocniki nie mają pierścienia, natomiast wyraźną pochwę, są trujące, rosną na polach uprawnych.

Bogata jest grupa szeroko ujmowanych wnętrzników (*Gasteromycetes* s.l.) licząca 115 taksonów. Szczególnie interesująca jest lista gatunków rzędu *Phallales* (18 taksonów) z rodzajami *Dictyophora*, *Simblum*, *Lysurus*, i *Aseroë*, oraz *Hymenogastreales* (6 gatunków) grupująca grzyby podziemne, nawiązujące budową do *Agaricales* np. *Secotium* i *Montagnea*. *Gyrophragmium delilei* (*Hymenogastreales*) przypomina grzyb kapeluszowy z wydłużoną pochwą, płaty tramy anastomozują tworząc porowate komory. Rośnie na gruncie piaszczystym w prowincji Inner Mongolia.

Dzieło S. C. Teng'a – Grzyby Chin, dotyczy ogromnego obszaru mającego odmienną historię, cechującego się większym bogactwem świata roślinnego, dużym zróżnicowaniem klimatu i lepiej zachowaną przyrodą.

Celem tego obszernego opracowania nie były rozważania taksonomiczne lecz próba całościowego ujęcia wszystkich grup grzybów znanych dotychczas z obszaru Chin. Dzięki wspomnianym uproszczeniom, dzieło jest przejrzyste, dostępne dla każdego, nawet niedoświadczonego mikologa władającego językiem angielskim. Książkę zamawiać można: *Mycotaxon*, Ltd., P. O. Box 264, Ithaca, N. Y. 14851, USA. Cena egzemplarza przesyłką zwykłą 79.00 USD, lotniczą 94.00 USD.

Anna BUJAKIEWICZ

NADCHODZĄCE SPOTKANIA FORTHCOMING MEETINGS

- WIND AND OTHER ABIOTIC RISKS TO FORESTS, 10–14 VIII 1998

Informacja: Dr Heli Peltola, Conference Chairman, University of Joensuu, Faculty of Forestry, PO Box 101, SF-80101 Joensuu, FINLAND
E-mail: hpeltola@forest.joensuu.fi
<http://www.iufro.boku.ac.at>

- FIFTH INTERNATIONAL BOTANIC CONSERVATION CONGRESS, 14–18 VIII 1998

Informacja: Prof. Brian J. Huntley, National Botanical Institute, Private Bag X7, Claremont, 7735 SOUTH AFRICA
Tel. +27 21 762 1166
Fax: +27 21 761 4687
E-mail: bgci98@nbict.nbi.ac.za

- SIXTH INTERNATIONAL MYCOLOGICAL CONGRESS, 23–28 VIII 1998

Informacja: Congress Secretariat, P. O. Box 50006, Tel Aviv 61500, ISRAEL
Tel. +972 3 5140014
Fax: +972 3 5175674
<http://lsb380.plbio.lsu.edu/index.html>

- SECOND INTERNATIONAL CONFERENCE ON RESTORATION ECOLOGY: RESTORATION ECOLOGY IN THE 21st CENTURY: RESEARCH NEEDS IN THE FUTURE, 25–30 VIII 1998

Informacja: Restoration Ecology Symposium Secretariat, Laboratory of Plant Ecology, University of Groningen, PO Box 14, 9750 AA Haren, THE NETHERLANDS
E-mail: RE.symposium@biol.rug.nl
<http://www.biol.rug.nl/ploec/restecol>

- ALCALA FIRST INTERNATIONAL CONFERENCE ON MATHEMATICAL ECOLOGY, 4–8 IX 1998

Informacja: Rafael Bravo de la Parra, Departamento de Mathematicas, Universidad de Alcala, 28871 Alcala de Henares (Madrid), SPAIN
E-mail: aicme@mat.alcala.es
<http://www.ciencias.alcala.es/depmat/aicme.htm>

- III SYMPOSIUM ON THE FAUNA AND FLORA OF THE ATLANTIC ISLANDS 21–25 IX 1998

Informacja: Departamento de Biologia, Universidade dos Aores, Rua da Me de Deus, 58, PT-9500 Ponta Delgada, PORTUGAL
Tel. +315 96 652692
Fax: +315 96 653455
<http://www.uac.pt/congres.htm>

- INTERNATIONAL POPLAR SYMPOSIUM II, 14–18 IX 1998

Informacja: Marc Villar, IPS II, INRA, Station